

Valahogy így képzelem el
Azt a kis ember termetet,
Akit őseink, réges rég,
Erdély országba ültethetett.

Századok nyomták, tapodták,
Mint fát, - az említett beton -
Ágait tördelte vadul,
Sokféle ármány, hatalom.

De gyökere él! S egyszer még
Fája, termése is érhet,
Az Erdélyi Örmény Gyökerek,
Lelkes Egyesületének...

Budapest, 1998 nov.

Dávid József

Az örmények közéleti szerepe a dualizmus korában

Elhangzott a Fővárosi Örmény Klubban 1998. október 15-én.

Az örmények már 1848-49-ben együtt éreztek és cselekedtek a magyar középnemességgel. Mintegy 70 tiszt és többszáz örmény származású közhonvéd együtt harcolt a magyarokkal a szabadságharcban. A megyei közéletben a Délvidéken már korábban vezető szerepet vittek, például Torontál megyében a Gyertyánffyak, Dánielek; Krassó Szörény megyében a Jakabffyak, Bács-Bodrog megyében a Karátsonyiak. Az országgyűlésen Szamosújvár és Erzsébetváros követői már régebb óta, de örmény származású képviselők a kiegyezés után egyre nagyobb számban más választókörzetekben (főleg Erdélyben, valamint a Bánátban) is elnyerték a választók bizalmát. Tisza István támogatói között jó néhány örmény volt. Például az 1892-ben megválasztott országgyűlésen, hol 10 fölé emelkedett az örmény származású képviselők száma, ezek között mindössze 3 ellenzéki akadt. A komolyabb karriert befutott örményekről álljon itt néhány rövid életrajz:

Gorove István (1819.VIII. 20. Pest -1881. V. 31. Bp.)

Apja, G. László író már tevékenyen részt vett a reformkori közéletben. István tanulmányai befejezése után 1842-43-ban nagyobb nyugat-európai körutakat tett, majd hazatérte után Temes megyei birtokán gazdálkodott és részt vett a liberális ellenéki mozgalomban. 1846-ban Kossuth utódja lett a Védegylet igazgatói posztján. 1848-ban Torontál megye követeként részt vett a pesti országgyűlésen, majd együtt szövegezte meg a Függetlenségi Nyilatkozatot Kossuthal és Szacsavayval. A szabadságharc leverése után Törökországba, majd Párizsba emigrált. Egy évtized múlva hazatért és 1861-ben már Pest egyik országgyűlési képviselője volt Deák-párti programmal. A kiegyezés után a gróf Andrássy Gyula vezette kormányban a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi tárcát kapta meg (összehasonlításképpen: a zsidó származásúak közül elsőként 1910-ben (!) lett miniszter Hazai Samu). Három év múlva közmunka- és közlekedésügyi miniszterként dolgozott 1 évig. 1875 után haláláig a Szabadelvű Párt vezető alakja volt.

Gajzágó Salamon (szül: 1830. II. 2. Túrpásztó)

Szamosújváron, Szolnokon, Pesten majd Pozsonyban tanult. Széchenyi Istvánnál volt patvarista. A márciusi ifjak közül mint ünnepelt szónok tűnt ki, majd honvédként részt vett a

forradalomban és a szabadságharcban. A vesztes móri csatában fogságba esett, de 1849. októberében kiszabadult, majd megházasodott és Szolnok-Doboka megyében telepedett le. 1863-ban Szamosújvár képviselőjének választotta, de nem ment el a szász és román többségű gyűlésbe magyar képviselőtársaival egyetemben. Aztán 1865-ben már a kolozsvári, majd a pesti országgyűléseken képviselte Szamosújvárt. 1866-ban ő lett a képviselőház egyik alelnöke, 1867-től Belső-Szolnok megye főbírája is. Az 1870-ben megszervezett Állami Számvevőszék első elnöke volt 1892-ig. A következő évben főrendházi taggá nevezte ki a király.

Szilágyi Dezső (1840. IV. 1. Nagyvárad -1901. VII. 31. Bp.)

Édesanyja, Lukács Anna volt örmény, s ezen az ágon unokatestvére volt Lukács Györgynek, aki békési főispán, majd 1865-ben vallás- és közoktatási miniszter volt. Szilágyi Dezső hazai és külföldi tanulmányai után ügyvéd, majd 1867-től elnöki titkár az Igazságügyi Minisztériumban. A budapesti egyetem jogi karán 1874-89 között tanított. Már ezen évek alatt Deák-párti, majd szabadelvű párti képviselő. 1877-ben a vámkérdés miatt kilépett a Szabadelvű Pártból és az egyesült ellenzék egyik vezéralakja lett. Azonban 1886-ban onnan is kivált és 1889-től ismét a Szabadelvű Párt tagjaként igazságügyminiszter volt 1889. IV. 9. és 1895. I. 15. között. Minisztersége alatt sikerült nagy nehezen a király és a klérus ellenére megszavaztatnia a vallásügyi törvényeket, valamint az ő ideje alatt készítették el a büntető perrendtartást, melyet utódja alatt fogadtak el. Ezután 1895-98 között a képviselőház elnöki tisztét töltötte be.

Lukács Béla (1847.IV.27. Zalatna -1901. I. 7. Bp.)

Apja L. Simon gazdag bányatulajdonos és földbirtokos volt. Szüleit és 5 testvérét a románok Zalatna más magyar lakóival, mintegy 700 emberrel együtt legyilkolták 1848 őszén. Lukács Béla a budapesti jogi tanulmányainak elvégzése után néhány évig az Állami Számvevőszéknél dolgozott, majd a pénzügyminisztérium szolgálatába lépett. Ez idő tájt a "Hazánk" majd a "Hon" című lapok munkatársa. Az 1872. évi országgyűlési választásokon Szamosújvár őt választotta egyik követéül. Később, amikor eltörölték a hajdani szabad királyi város 2 követ küldését biztosító jogát, Gyulafehérvár majd Marosvásárhely képviselője lett. Pénzügyi tanulmányai jelentek meg, több budapesti pénzintézetben igazgatósági tag volt. 1886-tól az újjászervezett Magyar Államvasutak első elnök vezérigazgatója volt. 1887-től a közmunka- és közlekedésügyi, 1889-től a kereskedelemügyi minisztérium államtitkára lett. A Szapáry- és a Wekerle kormányokban 1892. I. 16. és 1895. I. 15. között kereskedelemügyi miniszter volt. A Szabadelvű Párt 1899. V. 16-án egyik alelnökévé választotta. Az 1900. évi párizsi világkiállítás magyar osztályának kormánybiztosaként tett szolgálatot hazájának. A túlfeszített munka azonban meggyengítette idegeit, ráadásul sikkasztással vádolták meg. Bár szanatóriumban kúráltatta magát, nem jött helyre, s a Ferenc József hídról a Dunába ugorva öngyilkos lett.

bárá Dániel Ernő (1843. V. 3. Elemér -1923. VII. 28. Balatonfüred)

Torontálmegyei jómódú birtokos család sarja (egyébként az örmény származású Kiss Ernő tábornok unokaöccse). A gimnáziumot Temesváron, a jogi egyetemet Budapesten végezte. Ezután hazatérve, a megyében aljegyző, szolgabíró majd törvényszéki ülnök lett. 1870-ben Deák-párti programmal a bega-szentgyörgyi kerületben országgyűlési képviselővé választották. Később a Szabadelvű Párt színeiben Nagybecskereket és a pancsovai kerületet képviselte. Pártjának pénzügyi és gazdasági szakértője volt, délvidéki ármentesítési és vasúti ügyekkel foglalkozott. 1895. I. 15-től 1899. II. 26-ig a Bánffy kormány kereskedelmi minisztere volt; munkássága alatt fejezték be a Vaskapu szabályozását. Jelentős szerepe volt a milleneumi ünnepségek szervezésében, amiért báróságot és főrendházi tagságot nyert. Ezután a Budapesten megalakuló Magyarországi Örmény Egyesület és az Örmény-Magyar Kereskedelmi Rt. elnöke lett.

Lukács László (1850. XI. 24. Zalatna -1932. II. 23. Bp.)

Apja, L. Dávid bányatulajdonos volt. A középiskoláit és a jogi egyetemet Kolozsváron végezte. 1874-76 között a győri jogakadémián volt tanár, majd apja halála után átveszi a családi bányát, s a helyi megyei politikai életből vette ki a részét. A magyarigeni választópolgárok 1878-ban juttatták be a parlamentbe, szabadelvű párti programmal. 1880-ban elvette Lukács György nővérét, Jolánt. Egy gyermeke született tőle, azután elváltak. Az országgyűlésben ritkán szólalt fel, de a zárszámadási bizottságban komoly munkát végzett. 1887-ben Wekerle államtitkárrá való előlépésével átvette annak korábbi helyét a pénzügyminisztériumban. Egy év múlva már miniszteri tanácsos, 1893-tól Wekerle minisztersége alatt államtitkár, majd 1895. I. 15-től 1905.VI. 18-ig pénzügyminiszter volt. A koalíció idején visszavonult a politikai élettől, de 1910-ben 3 hónapig ismét pénzügyminiszter, és karrierjének csúcspontján 1912. IV. 22-től 1913. VI. 10-ig miniszterelnök és belügyminiszter, 1913. I. 13-ig a király személye körüli miniszter is volt. Désy Zoltán függetlenségi képviselő megvádolta avval, hogy állami ügyletek biztosítása fejében 4 millió koronát kapott a Magyar Banktól, amit aztán az 1910-es választások céljaira fordított. Ezért a miniszterelnöki székből távozni kényszerült Lukács, de pártjának vezető egyénisége maradt. Az első világháború után szeretnék volna ismét pénzügyminiszternek felkérni, de visszautasította. Azonban 1921 és 1924 között Wekerle, Popovics és Teleszky mellett tagja a Pénzügyi Tanácsnak. Horthy Miklós 1927-ben felsőházi taggá nevezte ki.

Megemlítjük továbbá, hogy 1895. I. 15-től a Bánffy kormányban egy időben két örmény származású minisztert is találunk, báró Dániel Ernő kereskedelmi miniszter, Lukács László pedig pénzügyminiszter volt.

Az említett személyeken kívül felsorolhatjuk még a korszakbeli örmény származású főispánokat: Lukács Györgyöt (Békés és Hódmezővásárhely), Jakabffy Imrét (Krassó-Szörény), Dániel Lászlót (Nógrád). Az egyéb hivatalokat betöltő személyeket még felsorolni is lehetetlenség. Hogy mennyire létezhetett e korban „örmény lobby”, nem lehet tudni, de az biztos, hogy a karriert befutott örmény háttérű személyek nem szakították meg kapcsolatukat az örményekkel, visszajártak az örmény kolóniákba, írtak az Arméniában, s nem tagadták meg a származásukat. Ennek ellenére a kolóniákban maradtak szeretnék volna, ha a kapcsolat élénkebb marad. Szongott Kristóf vágyakozva ír erről: „ha a beodrai Karátsonyi grófok, a szamosújvár-németi báró Dánielek, a Gorovék, Gyertyánffyak, Lukácsok, Kabdebók, Kissek, Jakabffyak, Kövérek, Czáránok és a többiek ismét visszatérnének (.....) talán az ősök visszaváltott lakásaiba, talán általuk újonnan emelt palotákba legalább nyaranta, (...) akkor majd Isten segítségével csak néhány év múlva is bátran össze lehet hasonlítani virágzó városunkat a vármegye székhelyének emelkedésével...”

A legtöbb örmény család anyagilag megengedhette magának, hogy taníttassák gyermekeiket. Általában sok gyermekük volt és csak egy örökölhette az apa egzisztenciáját (gyógyszertár, egyéb üzlet, a többieket értelmiségi pályára küldték). Így lettek sokan orvosok, ügyvédek, köz- és magántisztviselők. A híres művészek, írók között is találunk örményeket, álljon itt pár név csak a megemlítés szintjén: Hollósy Simon, Hollósy Kornélia, Csiky Gergely, Petelei István, Bányai Elemér, Tutsek Anna. A kolozsvári és a budapesti egyetem tanárai között is rendszeresen találunk örményeket, sőt a fővárosban Patrubány Lukács vezetésével az egyetemen megindult az örmény nyelv és irodalom tanítása is. Gyertyánffy Istvánban a magyar tanárképzés úttörőjét tisztelhetjük.

A két jelentősebb örmény kolónia: Szamosújvár és Erzsébetváros a tárgyalt korszakban szerzett állami főgimnáziumot, amelyben az „úri” pályákra készítették fel az ifjúságot. Szamosújvár városa például 1892-ben tett 200 ezer forintos alapítványt a helyi főgimnázium létesítésére, mely többek között „olyan középiskola, ahol a görög, katolikus ifjúság is hazafias magyar nevelésben részesülhet. E pénz egyik előteremtője a szintén örmény Gopcsa

Joachim volt, ki egyben az EMKE helyi fiókegyesületének a szervezését is végezte. A következő évben már 500 ezer forintra növekedett az összegyűjtött összeg, amelyet a millennium apropóján ajánlották fel. Az 1899-ben felavatott erzsébetvárosi főgimnáziumot szintén a maga erejéből fizette a város. Akik itt tanultak és jórészt később egyetemet is végeztek, nem kaphattak megfelelő állást a városokban, így elkerültek más helyekre, ezzel is hozzájárulva az örmények szétszóródottságához.

Tóth K. József

November, november...

Aki legalább húsz éves elmúlt, emlékezhet a NOSZF kötelező ünnepére. (Ifjabbak kedvéért: Nagy Októberi Szocialista Forradalom.) Gyermekkorom óta izgatott, miféle októberi forradalom az, amely novemberben történt. Persze, az úgynevezett „régiszerű” naptárban az egész buli október 25-én történt, miközben a mi gregorián világunk már november 7-ét írt... mégis, az, hogy **November** 7-én kell a Nagy **Októbert** ünnepelni ez valahogyan jelzésértékű volt a számomra; ezt mondjuk, az meg a valóság. Tehát: november...

November 26-án meghívás szerint elballagtam a Deák Ferenc utcába, bemutatkozó összejövetelre. Kezdetben furcsálltam, hogy mások miért kifogásolják az „ültetést”, amely a stadion-botrányok hangulatát idézte: az egyik lelátón az Arménia Népe, a másikon az Erdélyi Önvény Gyökerek, harmadikon a függetlenek (háttal!), elkülönített lelátón pedig a MÖSZ, a maximálisan királyi leszármazottal. „Nem kell minden szalmaszálon fennakadni” - csitítottam önmagamot. És hallgattam. Jól tettem, mert volt mit.

Az Országos Örmény Önkormányzat elnöke hatalmasan oktatott. Először általános dorgálást hallhattunk a la „válófélben lévő házastársak”: én veled mindig jól, te velem soha... Ezután jött a desszert. Az elnök „csípőből tüzelve” különféle piszkokkal vádolta meg a jelenlévő I.S.-t, aki tiltakozott, hogy a vád valótlan. Gyönyörű volt az elnöki válasz:

- Bizonyítsa be, hogy valótlan!

Nem, nem tetszettek rosszul olvasni! Nyilvánosan megvádolunk valakit, minden bizonyíték nélkül, majd közöljük, hogy ártatlanságának bizonyítása az ő dolga. Demokráciában nem a vádat kell bizonyítani...? Eddig így tudtam, de aztán naivságomban eszembe jutottak a régi, szép NOSZF-hangulatok. A következő desszert az volt, amikor I.S. megkérdezte, miért nincs 1998-ra még novemberben sem elfogadott költségvetése az Országos Önkormányzatnak? A magasról ledöngő válasz:

- Mi köze hozzá? Nem az Országos Önkormányzat tagja, kizártuk!

Képviselőt ugyan kizárni nem lehet, de kicsire nem nézünk... Csakhogy nekem, a Magyar Köztársaság egyszerű adófizető választópolgárának, mégha semmilyen nemzetiséghez, annak önkormányzatához sem tartozom, törvényadta jogom megtudni, ki mire fordította az én pénzemet.

Ekkor már szinte nekiláttam egy kis Internacionálé eléneklésének, annyira otthonos volt a hangulat. De hátra volt még egy „slusszpoén”. Sz.G. országos önkormányzati tag kijelentette, hogy az utóbbi években egyre átláthatatlanabb volt számára az Országos Önkormányzat gazdálkodása. De az Auróra ügyei erre nem kezdtek dörögni, senki sem reagált az érintettek közül. Népünk vezére bölcsen elsiklott a kijelentésen, famulusaival együtt még bedugult fülét sem vakargatta.

Így aztán lelkesen a NOSZF hangulatát idéző vörös szalagból készült masnival eljöttem. Jól megismerkedtünk.

Csak azt nem értem, hogy miért 26-án, és miért nem 7-én? Stílusosabb lett volna.

Dávid Csaba